

hrozí u českého dokumentu. Zároveň mám určité pochyby o tom, že Verkových dokument prezentuje pouze soukromé snímky, a to například u německých vojenských přehlídek nebo armádních záběrů z exilu ve Francii a v Anglii. Jejich použití by bylo naprosto v pořádku, pokud by bylo příznáno. Mohu se ale také mýlit. Zde však opět narážíme na problém s identifikací pramenů a absencí jejich popisu.

Ačkoliv mám k pojetí autora a mnoha momentům dokumentu výhrady, zdráhám se je označit za chyby. Série *My, občané Protektorátu* stojí zcela jistě za zhlédnutí. Myslím, že tento talentovaný autor dokázal to, co v českém tvůrčím dokumentárním prostoru málokdo, a těším se na jeho další tvorbu.

Blanka Zubáková

Miloš HOŘEJŠ

Nacistická germanizační a osídlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava
Karolinum, Praha 2023, 431 s.

Česká historická obec zná Miloše Hořejše jako autora desítek studií i několika knih, jehož bibliografie se větví několika směry. Nechybí v ní příspěvky k dějinám vědy, techniky či urbanismu, historie podnikatelů a šlechty ani otázky nacionalismu a germanizace. Poslednímu ze zmíněných témat se věnoval rovněž ve svém doktorském studiu na Univerzitě Karlově, kde v roce 2018 obhájil disertační práci *Nacistická germanizační a osídlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1942–1945*.

Knižního vydání této práce se ujalo nakladatelství Karolinum. Autor její text drobně dopracoval s využitím mezitím publikované literatury. Titul

kromě časové datace ponechal, byť vzhledem k obsahu by bylo přesnější hovořit o politice pozemkové a osídlovací, neboť germanizace měla i řadu dalších podob, jimž se text podrobněji nevěnuje. Jeho jádrem jsou nacistické zásahy do pozemkové držby a kolonizační akce.

Miloš Hořejš ve své práci zúročil dlouholetý výzkum této problematiky, již se v minulosti věnoval i v několika studiích. Kniha je tedy syntézou k tématu a přehledovým dílem, vhodným například ke čtení souběžně s publikací Detlefa Brandese *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích* (Prostor, Praha 2015). Oba autoři se mimo jiné věnují myšlenkám a návrhům na germanizaci „prostoru a lidí“ v Protektorátu Čechy a Morava: Brandes dále zkoumá (jak název napovídá) spíše vysídlování českých obyvatel, zatímco Hořejš sleduje naopak osídlování protektorátu německými kolonisty.

Výstavba recenzované knihy má logickou strukturu – po části věnované germanizaci nově získaných slovanských území na východě a zejména řešení této otázky v protektorátu seznamuje čtenáře s příslušným správním mechanismem, aby následně sledovala uskutečňování pozemkové politiky v Čechách a na Moravě i související osídlovací aktivity. Vše je podloženo zevrubným výzkumem s hlubokou znalostí archivních pramenů i literatury, nechybí ani využití dobových tiskovin, terénní výzkum či výpovědi kronik a pamětníků.

Autor nejprve obecně představuje názory, koncepty a plány k rolnické kolonizaci východních oblastí a jejich germanizaci, načež přechází k protektorátnímu území se vsuvkou o pozemkové a osídlovací politice v odtrženém pohraničí. Podrobně představuje aktéry – úřady a organizace, k nimž na celoříšské úrovni patřily zejména Hlavní rasový a osídlovací úřad SS,

Miloš Hořejš

Nacistická germanizační a osídlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava

Hlavní říšský bezpečnostní úřad, Říšský komisař pro upevnění německví (jehož pravomoc se od roku 1941 vztahovala i na protektorát, kde místní služebnu vedl Karl Hermann Frank) a Volksdeutsche Mittelstelle (tento název se často používá v německém originále, autor jej překládá jako Středisko na podporu etnických Němců).

V protektorátní správě připadly klíčové úlohy Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě, oberlandrátům a pozemkovému úřadu. Prvně jmenovaný se zabýval mj. i záležitostmi pozemkové držby, jejími změnami včetně arizace, územním plánováním a osídlováním. V této agendě se překrýval s klíčovým aktérem, jímž byl Pozemkový úřad pro Čechy a Moravu, původně IX. odbor ministerstva zemědělství. Úřad říšského protektora také společně s oberlandrátý stál u zrodu a rozvíjení plánů na zřízení národnostních mostů, které se měly vytvářet například mezi Prahou, Mělníkem a Litoměřicemi či od Prahy přes Brandýs nad Labem a Mladou Boleslav až po Turnov a Liberec. Jde o záležitosti v literatuře již popsané, k nimž však Hořejš doplňuje nové informace. Opomenuto není ani související rozšiřování vojenských prostorů s plošným

vysídlováním českých obyvatel – jejich zabavený majetek zčásti posloužil pro německou kolonizaci, v čemž se angažovala Českomoravská zemědělská společnost.

Pasáže věnované činnosti jednotlivých správních orgánů odrážejí také rozbujelost nacistického byrokratického aparátu – slepenec úřadů a institucí, z toho vyplývající problémy, nevyjasněné kompetence a někdy i střety. S tím souvisela také nejednotnost v germanizačních plánech, jež byly postupně upřesňovány, avšak spory mezi orgány protektorátní správy, SS a NSDAP neustaly ani v době, kdy už bylo uskutečňování germanizační politiky v plném proudu. V tomto směru zaujme nejen nesoulad v otázkách praxe, nýbrž i teorie na „vědecké“ úrovni, k níž patřil rasový výzkum na Německé univerzitě v Praze.

Nejrozsáhlejší část práce věnuje autor vlastní realizaci konkrétních germanizačních záměrů. Zde sleduje právní rámec, kroky správních orgánů i související problematiku a ukazuje jednotlivé formy v protektorátu prováděné pozemkové a osídlovací politiky. K té první patřilo zabavování majetku, který byl vyhodnocen jako nepřátelský nebo špatně obhospodařovaný, dále získávání ploch pro vojenská cvičiště a jiné, vesměs strategicky významné projekty jako plavební kanály, dálnice apod. Zdaleka ne všechny záměry se uskutečnily, často zůstalo jen u návrhů nebo se stavby zastavily v počátcích.

Kniha osvětluje také konkrétní postupy získávání českých a židovských nemovitostí – zábory, konfiskace, vnučené správy a vyvlastňování, přičemž výklad doplňuje mnoho číselných údajů, grafů a tabulek. Uvádí zde řadu podrobností zejména o zabavování velkostatků, které znamenalo zisk rozsáhlého nemovitého a movitého majetku, ale zároveň citelný úder vůči české šlechtě i nearistokratickým vlastníkům. Při těchto zákrocích se kombinovalo několik

faktorů, jako záminka často posloužila „politická nespolehlivost“ majitelů a velkostatky měly být časem parcelovány pro nové, německé držitele.

Jak autor dokládá, nejmasivnější, a tudíž i nejvýznamnější kroky v germanizaci půdy se pojily s působením pozemkového úřadu, jehož rozsáhlá, až ukvapená činnost v letech 1939–1940 zároveň svědčí o tom, jak problematické bylo žádoucí tempo poněmčování. Pro jeho zrychlování hovořila snaha učinit území protektorátu co nejdříve německým, proti však stály důvody praktické, zejména klid obyvatelstva, potřebný k udržení maximální produkce, a otázka, kdo a jak kvalitně se zabavovaného majetku ujme.

Tuto otázku z velké části zodpovídá poslední čtvrtina knihy věnující se tematice osídlování. Poutavě hovoří o etnických Němcích, tzv. Volksdeutsche, kteří pocházeli z různých zemí mimo vlastní Německo a navzájem se dost lišili. Někde šlo o potomky středověkých kolonistů, jinde o rodiny, které z Německa odešly až v 18. či 19. století. Do protektorátu se tito lidé během druhé světové války stěhovali ponejvíce z Dobrušky, jen do českobudějovické osídlovací oblasti přicházeli zejména ze severní Itálie (Tridentsko, případně Jižní Tyroly).

Hořejš nepředpojatě sleduje osudy těchto přistěhovalců, kteří z domova často odcházeli v reakci na tlak národnostní většiny v dané zemi (romanizace, italizace ap.), byli diskriminováni a chtěli jít za lepším životem. Tohoto podhoubí využila nacistická propaganda slibující jim pomoc v Německé říši. Do protektorátu se nakonec přesunuly tisíce etnických Němců. Kromě zmíněné českobudějovické putovali do osídlovacích oblastí brněnské, olomoucké a tzv. Praha-sever, původně Košátky, která byla v tomto ohledu prvním, zkušebním a také zdaleka nejrozsáhlejším projektem.

Závěrečné podkapitoly zřetelně ukazují rozdíly mezi osídlovací teorií a praxí i související problémy. Kolonisté představovali nejen potenciální podporu německví, nýbrž také pracovní sílu. Nedostávalo se však vhodných uchazečů, kteří by jednak byli ochotni migrovat, jednak splňovali rasové a politické předpoklady nacistických orgánů, vesměs navázaných na organizaci SS. Část přistěhovalců tak byla z protektorátu odeslána zase pryč a z nacistických plánů se podařilo uskutečnit jen zlomek.

Určité zklamání nuzávali jen ti, kdo migrace Volksdeutsche plánovali a řídili. Kolonistům bylo slibováno, že se pro ně postaví nové vesnice, očekávali stěhování mezi německé soukmenovce, a namísto toho se po několikaměsíčním putování přes různé tábory a ubytovny ocitli v nepřátelsky naladěném českém prostředí na statcích odebraných jejich majitelům. Stali se obětí cizích slibů a vlastních snů a nedokázali ani úspěšně hospodařit, neboť neznali moderní intenzivní zemědělství. Jak autor konstatuje, výsledky osídlování byly tristní.

Věci, které lze knize vytknout, není mnoho. Kvalitnější měla být jazyková korektura, na některých místech se zbytečně opakuje již řečené, někdy i doslovně, a objevují se překlepy i hrubé chyby. Ke kladům vedle fundovaného textu naopak patří poutavý obrazový doprovod, který představuje například fotografie dobových modelů plánovaných sídel – vesnic a dvorů. Obsaženy jsou také neméně zajímavé snímky pořízené při osídlování z dokumentárně-propagačních důvodů, statistické přílohy a mapy. Celkově je kniha Miloše Hořejše nejen pro české prostředí jednou z klíčových publikací k tématu pozemkové a osídlovací politiky a má potenciál být spolehlivým zdrojem i pro případné další práce sledující tyto otázky či téma migrací v širším časovém i geografickém záběru.

Tomáš Zouzal

